

„КУКУВИЧИТЕ“ ДУМИ ПРИ ЕЗИКОВ КОНТАКТ¹

Ина Вишоградска

(Софийски университет „Св. Климент Охридски“, ФКНФ
Катедра класическа и унгарска филология, inabanv@yahoo.com)

Геополитическите и икономически промени, както и масовият билингвизъм в съвременното общество, водят до интензивен обмен на лексика (а и други езикови елементи) между езиците, което обуславя нарасналия през последното десетилетие интерес в областта на адаптиране на заемки. На какво ниво се извършва този обмен и кои са механизмите, които го регулират, са все фактори, които трудно могат да бъдат универсално зададени. Основна характеристика на адаптирането на заемки е именно езикоспецифичната характеристика. Това е изключително широкоразпространен процес, който обаче подлежи на пълна трансформация по отношение на различните граматични и лексикални особености на отделните езици. Типологичните разлики в езиците определят какви са техните „възможности“ и „желание“ да инкорпорират нови елементи.

Настоящата работа обръща внимание върху една специфична проява на вплитане на думи и изрази в езиковохомогенен текст, които остават встрани от ситото на превода, не попадат в „мелачката“ на адаптиране като заемки.

1. Езиков контакт

Адаптирането на заемки, т.е. „поправянето“ на лексикални единици, както е известно, е пряко свързано с връзките, въздействието, и изобщо, контакта между езиците. Езиковият контакт² е типично явление, което съпътства развитието на човека и характеризира взаимодействието между различни езици. Смело може да се твърди, че далеч не е съвременно явление, напротив, образно казано, датира още от появата на Вавилонската кула. Едновременно с това трябва да отчетем и нарасналия интензитет на контакт между езиците, резултат от техническото и икономическото развитие, споменати и

¹ За настоящата публикация допринася изследване, проведено със спонсорството на *Hungarian Scholarship Board*, в Сегедския университет, Унгария.

² Фонология на езиковия контакт: изследване на системни стратегии и механизми на адаптиране при чуждоезиковото обучение и усвояване и при адаптирането на заемки, които не са мотивирани нито от родния, нито от езика-цел. Този тип механизми включват избор на различни стратегии на адаптиране (т.е. поправяне), като например редупликирането на епентетична гласна в даден контекст и/или избор на минимално дефинирана епентетична гласна в други (Crystal 1997).

по-горе. Езиковият контакт включва различни форми на влияние на един език върху друг. Това, както е известно, могат да бъдат:

1) **заемане на лексикални елементи** (най-широко познатия аспект);
 2) **заемане на определени езикови характеристики**, напр. морфологични: влиянието на руски език върху мордвинските говори при образуване на глаголни форми и др.;

3) т.н. **подмяна на език** – когато един език се измества от активна употреба и друг заема неговото място: за пример отново може да споменем угрофински езици, които са застрашени от изчезване поради масовото използване на руски език от носителите на самите езици;

4) **влияние на субстрат** (най-често се среща в ситуации като предходната) – носителите на изместения език (превърнал се в субстратум) запазват негови характеристики и при използването на „новия“ език, като ги интегрират и предават в следващите генерации: напр. латинският, който става основен език за територията на днешна Франция (още по време на Римската империя), носи белезите на галски и германски говори;

5) **създаване на нови езици**: креолизация и смесени езици. Пример за креолизация може да търсим в случаите, когато носителите на дадените езици използват за общуването си трети, чужд и за двете страни език: бившите английски, холандски и др. колонии. Създаването на нов език е сравнително по-рядко явление, несъмнено много интересно.

Различните аспекти при езиков контакт включват и особения случай на запазване дадените лексикални единици – не се наблюдава нито превод, нито асимилиране и превръщане в заемки. „Гостуването“ на тези лексикални единици се характеризира с непостоянство – тяхната поява е несистемна и е възможно дадена дума да „гастролира“ еднократно. Например:

- (1) *Адни ме към контактите си и аз ще ти се обадя!*
 (реплика в телевизионно предаване на живо по телевизия ММ, януари 2007)

В изречението от (1) английският глагол *ad* ‘добавам/добава’ е попаднал в морфосинтактичната парагидма, заемайки мястото на българската словоформа *добави*. Много вероятно появата на английската дума е генерирана от обстоятелства, за които е съмнително да се предположи, че ще доведат до по-честото ѝ използване (дори от индивида, който я е употребил).

Едновременно с това, в други случаи е възможно дадената лексикална единица да затвърди присъствието си в езика (в резултат на по-специфични обстоятелства при появата ѝ). Например:

- (2) *Като ми чуete гласа в слушалката, веднага натискате мутето.*
(Милен Цветков, телевизионен водещ на предаването „Часът на Милен Цветков“ по *Нова телевизия*, 2006/2007)

Горепосочената реплика е често повтаряна като инструкции към зрителите на предаването. Думата *мутето* е всъщност английска дума (от *mute* ‘беззвучен’), „облечена“ в ново, побългарено признание и получила определителен член, както повеляват българските граматични връзки. Приканвайки да се *натисне мутето*, телевизионният водещ има предвид да се натисне бутончето за беззвучен режим на телевизорите, до което обикновено стои обозначителният надпис (на английски) *mute*, оттам и *муте(то)*.

Посочените примери са част от многобройните подобни случаи. Такъв тип впитане се среща не само в устната реч, но и в писмена реч, например: *фронтпейджа* (< англ. *front page*), както и редица други, още по-странни “български” думи, срещащи се в популярни списания тип *лайфстайл* (< англ. *lifestyle*).

Още по-интензивно нахлуване от този тип в лексиката на даден език се наблюдава в случаите, когато носителите на даден език са поставени в обкръжението на друг език. Например, българският език на постоянно пребиваващи във Великобритания българи; турският език на живеещи в Германия носители на езика; унгарският на живеещи в САЩ, Канада или Австралия унгарци и т.н. Изключително интересно е да се проследи интерференцията, която настъпва вследствие от езиковия контакт именно при тези обстоятелства поради богатството на езиковия материал.

В настоящия случай ние спираме вниманието си върху някои примери в речта на носители на унгарски език, намиращи се в англоезична среда, които да разкрият интересни аспекти при „гастролирането“ на непреведените лексикални единици. Известно е, че първи проникват именно лексикалните елементи, които поради различни социолингвистични обстоятелства, не минават през превод и остават на английски език. Сред най-разнообразните дефиниции на *заемка*, нека обърнем внимание върху подгрупата, която засяга настоящото изследване, а именно: т.н. лексикални заемки, които включват имитиране на аспекти от езика-донор, т.е. *renk-ol* ‘подреждам в определена йерархия’ (англ. *to rank* ‘класифицирам’), термин в езикознанието, пример от съвременния унгарски език.

2. Интегриране на „кукувичи“ думи и изрази

Интересно е да се проследи каква е картината по отношение на морфосинтактичната парадигма на, нека ги наречем, „кукувичите яйца“ – напълно чужди елементи – в потока от речта на унгарски (включване на английски думи). Тук става въпрос не за заемки, а за „кукувичи“ думи в хомо-

генния лексикален състав на унгарския език. Такива са и английските думи и изрази, които намираме в изцяло запазен вид в писмена унгарска реч (за източниците на примерите вж. Forintos 2002).

В този случай чуждите елементи имат следните характеристики: цялата или поне основна част от морфемния състав на елемента принадлежи на езика източник (в дадения случай английски). Не се наблюдава морфологично заместване (превод), но може да се появи фонологично адаптиране. Такъв тип инкорпориране се наблюдава най-често в речта на носители на езика, които са част от общество, в което активният (общественият) език е различен от родния (или иначе казано, първи, майчин език). По същество този тип „кукувичи“ думи са хибриди, комбиниращи езиков материал от английски и унгарски.

3. Морфосинтактично адаптиране

Морфосинтактичното адаптиране на непреведените лексеми е системно, като в рамките на унгарското изречение те получават адекватно граматическо формообразуване. Например (по Forintos 2002):

- (3) деривационни хибриди („вносна“ английска основа + унгарски релационна флексия):
<i>granny flat-et</i>	‘апартамент на баба – акузатив’
<i>director of nursing-et</i>	‘директор на ясла – акузатив’
<i>money order-t</i>	‘парично нареждане – акузатив’
<i>money order-rel</i>	‘парично нареждане – с’
<i>website-unk-at</i>	‘уебсайт – наш – акузатив’
<i>credit card-dal</i>	‘кредитна карта – с’
<i>beach-ek-re</i>	‘плаж – мн. ч. – към’
<i>church-ben</i>	‘църква – в’
- (4) композитни хибриди (английски и унгарски корен):
<i>special ár-aink</i>	‘(англ.) специални (унг.) цени-наши’
<i>csirkeragou</i>	‘(унг.) пилешко (англ.) рагу’
<i>regisztrált agent</i>	‘(унг.) регистриран (англ.) агент’

Примери за подобно инкорпориране на лексикални единици, без да са усвоени като заемки, намираме и в много други езици. В българския език, както видяхме и по-горе, също се наблюдават подобни процеси. Така например в изречението:

(5) *Къде са ти мъните?*

английската дума *money* (> *мъни*) ‘пари’ е инкорпорирана морфосинтактично и е получила определителен член.

Безспорно, примерите, изложени тук, са крайни случаи, при които се наблюдава морфосинтактично вплитане в езика. Ако се вгледаме внимателно във фонологичния аспект при инкорпорирането на думите в изразите от (3) и (4), ще забележим следното: данните показват висока степен на систематичност при прилагането на вокалната хармония по предност/задност, независимо от смесения вокален ред, който е характерен за думите-източници. Още повече е изненадващ фактът, че няма регистрирани случаи на **колебливи** корени (вж. Nádasdy–Siptár 2001), които да позволяват двойствени форми като класическия пример *Ágnes* ‘Агнеш’ *Ágnesnak/Ágnesnek* ‘Агнеш-дат’. Следователно, изцяло чуждите думи „нямат достъп“ до т.н. нарушения на вокалната хармония, а следват стриктно и безизключително ясно очертаните параметри.³

От изнесените данни е видно, че при вмъкването на т.н. „кукувичи“ думи в речта се наблюдава систематичност, която понякога трудно може да се отчете при родноезиковите елементи (конкретно по отношение на вокалната хармония в унгарски). Те автоматично получават необходимите граматични маркери, които ги вписват в морфосинтактичната парадигма на езика. Този специфичен аспект при езиковия контакт разкрива интересен материал, чието по-сериозно изследване – с помощта на обширен езиков материал – може да допринесе за начертаването на цялостната лексикална картина на такъв тип езиково взаимодействие. Също така, едно такова изследване би дало допълнителна информация за активни тенденции и сила на приложение на дадени правила в приемащите езици.

³ Паралел за подобна тенденция намираме и при адаптирането на славянски заемки, а именно: в немалко случаи се наблюдава хомогенизиране на смесен изходен вокален ред в рамките на корена на думите, например: слав. *večera* > унг. *vac-sora*, слав. *rešeto* > унг. *rosta*, бълг. *máštecha* > унг. *mostoha*, слав. *oběď* > унг. *ebéd*, слав. *oplěň* > унг. (диал.) *eplény*, слав. *pečatъ* > унг. *pecsét* (примерите са от Kniezsa 1974).

Този стремеж на усвоените думи да са изцяло „унгаризирани“ не е напълно безизключителен, но е ясно открояваща се характеристика (по данни от Kniezsa 1974).

ЛИТЕРАТУРА

- Crystal, D. 1997, *A dictionary of linguistics and phonetics*. London: Blackwell, 4th ed., updated and enlarged.
- Forintos, E. 2002, Morphophonological aspects of Australian–Hungarian language contact phenomena: A corpus-driven contactlinguistic study. <http://www.skase.sk/Volumes/JTL02/02.pdf>
- Kniezsa, I. 1974, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai I–II*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Nádasdy, Á. – Siptár, P. 2001, A magánhangzók. In: Kiefer, F. (szerk.), *Strukturális magyar nyelvtan II: Fonológia*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 42–181.